

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 347.1

РОЗВИТОК УЧЕННЯ ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЮРИДИЧНІ ФАКТИ В ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ

Олександр БРАТЕЛЬ,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

As a result of research and summing up review of sources, which reflect some aspects of theoretical and applied problems of legal facts, it should be noted that in textbooks of theory of state and law reflected last issue of legal facts. It was said that existing procedural theory facts requires thorough development, not in isolation from results of research problems of civil law legal facts, and in comparison with them. It was said biggest development of theory of legal facts has got obtained in civil law, but number of studies is insufficient for modern science, because most of them are based on provisions that have been developed during Soviet era and do not meet modern realities. In this regard, it is considered to form appropriate legal proceedings to determine facts as provided by law life circumstances that determine dynamics of civil relations.

Key words: legal fact, procedural legal fact, doctrine of legal doctrine, civil relationship.

АНОТАЦІЯ

У статті автор здійснив дослідження існуючих учень про процесуальні юридичні факти. Зазначено, що і зараз у підручниках із теорії держави та права досить часто відтворюються вже розроблені в минулому питання юридичних фактів. Внаслідок сказаного існуюча теорія процесуальних фактів потребує ґрунтовної розробки, причому не в ізольованості від результатів дослідження проблем юридичних фактів цивільного права, а в співставленні з ними. Акцентовано увагу на тому, що найбільший розвиток теорія юридичних фактів одержала в цивільному праві, але кількість проведених досліджень є недостатньою для сучасної науки. Запропоновано визначити процесуальні юридичні факти, як передбачені законом життєві обставини, що обумовлюють динаміку цивільних правовідносин.

Ключові слова: юридичний факт, процесуальний юридичний факт, доктрина, юридична доктрина, цивільні правовідносини.

Постановка проблеми. Виникнення, розвиток і припинення цивільних процесуальних правовідносин залежать від певних умов, які в юридичній науці називають передумовами виникнення правовідносин. До них, зокрема, відносяться: 1) норми цивільного процесуального права; 2) правосуб'єктність учасників процесу; 3) юридичні факти. Третьою передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин є юридичні факти. В теорії держави і права юридичні факти визначаються, як передбачені в гіпотезах процесуальних норм певні життєві обставини, з якими пов'язується виникнення, зміна чи припинення правовідносин, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

У цивільному процесі їх роль виконують процесуальні дії суду та інших учасників процесу. Ці дії різноманітні і здійснюються у міру розвитку цивільного процесу, утворюючи фактичний динамічний склад цивільних процесуальних правовідносин (подання заяви про порушення цивільної справи, вступ у справу третіх осіб, призначення експертизи, виклик до суду свідків тощо).

У деяких випадках до юридичних процесуальних фактів відноситься і бездіяльність учасників цивільного процесу, тобто невиконання процесуальних обов'язків суб'єктами цивільного процесуального права. Результатом невиконання передбачених законом процесуальних обов'язків виступають, як правило, заходи процесуального примусу (вилучення доказів для дослідження судом, привід свідка).

Особливістю юридичних процесуальних фактів є те, що процесуальні відносини виникають, зазвичай, за наявності певної сукупності юридичних фактів – юридичного скла-

ду. Для цивільного процесу юридичний склад – найбільш поширена підстава виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин. Основну роль у ньому відіграють дії суду, які визначають рух справи (порушення провадження у справі, зупинення провадження, ухвалення судового рішення тощо). Дії інших учасників процесу слугують підставою для дій суду [1, с. 28].

Процесуальні юридичні факти, як специфічне правове явище, виступали та виступатимуть основоположною рушійною силою, що обумовлює виникнення, зміну або припинення цивільних процесуальних правовідносин. Процесуальні юридичні факти, як правова категорія, не отримала належного нормативного закріплення в чинному Цивільному процесуальному кодексі України, що свідчить про недостатній рівень уваги законодавця до цієї невід'ємної складової цивільних процесуальних правовідносин. Вчинювані під час розгляду цивільної справи різноманітні процесуальні дії, зокрема, ознайомлення з матеріалами справи, подання учасниками процесу заяв або клопотань, постановлення судом ухвал про відкриття провадження у справі, або про залишення заяви без розгляду, ухвалення судом рішень, укладання сторонами мирової угоди, допит свідка тощо, мають усі ознаки процесуальних юридичних фактів [3–5].

Дослідження проблеми юридичних фактів має велике значення як в аспекті становлення та юридичного забезпечення судової влади, так і в аспекті процесуальної теорії і практики реалізації норм у цивільному процесі, процесуальної діяльності його учасників, у нормотворчому аспекті. Всі ці питання проходять наскрізною лінією не

тільки через цивільне процесуальне, а й інші галузі права в силу їх тісних функціональних зв'язків, що і обумовлює актуальність даного питання.

Загальні питання визначення поняття, видів та класифікації юридичних фактів на різних етапах розвитку правової науки розглядалися переважно в науці теорії держави і права. Але нині відзначимо зростання інтересу і появу відповідних наукових доробок таких науковців, як: С.Я. Фурса [1–2], А.В. Коструба [6], В.Б. Ісаков [7], А.М. авальний [8], В.В. Ярков [9–10], Б.І. Сташків [11], Л.В. Солодовник [12], О.В. Данилюк [13], Г.В. Кикоть [14], І.І. Сливич [15], В.Г. Баландіна [16], Н.В. Бровченко [17], М.А. Рожкова [18], З.Р. Рафікова [19] та інші. Разом із тим процесуальні юридичні факти, як правове явище, не піддавалися ґрунтовному аналізу саме з позицій їх місця та значення для сфери цивільних процесуальних відносин, тому розпочата в науковій літературі дискусія навколо зазначеної проблеми продовжується.

Метою статті є дослідження розвитку учень про процесуальні юридичні факти в юридичній доктрині. У зв'язку з цим стоїть завдання здійснити аналіз процесуальних фактів в юридичній доктрині.

Виклад основного матеріалу. Такі фундаментальні категорії юриспруденції, як норми права, правовідносини, юридичні факти, суб'єктивні цивільні права та юридичні обов'язки завжди посідали вагоме місце у цивільному праві та у вітчизняній правовій системі, адже саме ці правові явища забезпечують її існування та ефективне функціонування. Ці правові засоби мають системний характер. Кожен правовий феномен характеризується часом свого виникнення, реалізації і припинення. Динаміка його розвитку відображена у відповідних стадіях правового регулювання цивільних майнових відносин і забезпечується певним правовим механізмом. У загальному вигляді саме механізм правового регулювання суспільних відносин сприяє їх виникненню і становленню, дозволяє налагодити правові зв'язки між окремими суб'єктами соціуму, наділити їх правами та покласти на них обов'язки, визначити їх розвиток і забезпечити припинення [6, с. 4–19].

Досліджуючи розвиток учення про процесуальні юридичні факти в юридичній доктрині, зупинюся на наукових доробках щодо вищезазначеної тематики. Зважаючи на обмежений обсяг дослідження, немає можливості здійснити ґрунтовний аналіз усіх досліджень, тому зупинюся на найбільш вагомим у цій царині.

Зазначу, що питання юридичних фактів досліджувалося ще в ХХ столітті. У зв'язку з цим зупинюся на підручнику В.Б. Ісакова, який зазначав, що у процесі створення юридичних норм, розробки і вдосконалення нормативних актів правотворчий орган повинен стояти на твердому ґрунті реальності: неприпустиме ні забігання вперед, ні відставання від досягнутого рівня соціального розвитку. Для цього потрібна повна інформація про соціальну обстановку дії нормативного акту, фінансових, організаційних та інших витратах, які закладає його реалізація; необхідно знати об'єктивні інтереси учасників правових відносин, їх установки і мотиви діяльності, вивчити можливі побічні наслідки і багато іншого. Тільки на базі такої інформації можна розробити оптимальну модель правового регулювання, в тому числі і модель юридичних фактів, здатну здійснити позитивний вплив на розвиток соціалістичних суспільних відносин.

Інший канал зв'язку права з життям – облік фактичних обставин у процесі реалізації правових норм. Правові приписи виконуються не сліпо. Вони вступають у силу при наявності соціальних фактів. У певних випадках правозастосовний орган може сам уточнити коло фактичних обставин, що мають правове значення. Факти, з якими

норми права пов'язують правові наслідки, називаються юридичними фактами.

Корені поняття «юридичний факт» ідуть вглиб історії юридичної науки. Вже в римському праві розрізнялося кілька підстав виникнення правовідносин. У інституціях Гая їх було чотири: контракт, квазі-контракт, делікт, квазі-делікт. Пізніше стали виділяти п'яту підставу – односторонній правочин. Виділялися також терміни, підстави укладення та припинення шлюбу, підстави переходу речей у спадщину й інші юридичні факти. Наведений поділ було сприйнято Кодексом Наполеона і розвинено в подальшому буржуазному законодавстві.

Загальне поняття «юридичний факт», як і поняття «правовідносини», римські юристи не сформулювали. Створення цієї категорії пов'язане з переробкою, осмисленням і систематичним викладом римського права його пізнішими дослідниками. Німецький юрист А. Манігк стверджував, що поняття «юридичний факт» вперше ввів В. Савінії. В роботі «Система сучасного римського права» Савінії писав: «Я називаю події, які призводять до виникнення або закінчення правовідносин, юридичними фактами». Для історичного розуміння теорії юридичних фактів істотною є та обставина, що вона склалася в руслі формально-догматичної юриспруденції під значним впливом юридичного позитивізму.

Проте догматична теорія юридичних фактів розробила поняття юридичного факту, фактичного складу, дала їх класифікації, які є актуальними і зараз. У дослідженнях юристів-догматиків отримали висвітлення проблеми співвідношення юридичних фактів і правових наслідків, секундарних прав і ін.

Підтримую позицію про те, що розвиток теорії юридичних фактів пов'язаний із цивільним правом, і дана категорія виникла не як результат умоглядного розвитку будь-якої схоластичної філософської системи; вона винувала з практичної потреби охопити єдиним поняттям різноманітні передумови руху конкретних правових відносин [7, с. 54].

Цю наукову позицію продовжує розвивати в своїх доробках А.М. Завальний. Автор дійшов висновку, що традиційно юридичні факти досліджувалися в цивільному, трудовому, житловому, шлюбно-сімейному праві, частково в державному праві та праві соціального забезпечення. Теоретики публічних галузей права (кримінального, адміністративного, митного та ін.) у цілому не зверталися до цієї проблеми. Показовим є те, що навіть у спеціальних працях, що були присвячені, скажімо, адміністративним правовідносинам, питання про юридичні факти дослідниками навіть не ставилися. Зазначена прогалина була усунута вже російськими дослідниками юридичних фактів [8, с. 116].

Проблема юридичних фактів відноситься до числа фундаментальних у теорії і практиці цивільного процесуального права, і має не тільки професійне і юридико-технічне, а й широке соціально-правове значення. Система юридичних фактів у кінцевому рахунку створює умови для функціонування механізму реалізації конституційного права на судовий захист. З одного боку, процесуальні юридичні факти забезпечують результативність правореалізаційної діяльності в цивільному процесі, а з іншого – гарантують учасникам процесу та іншим суб'єктам, залученим до сфери судової діяльності, комплекс необхідних правочинів, законність, об'єктивність судового розгляду.

Як зазначає В.В. Ярков, юридичні факти є одночасно одним із компонентів науки цивільного процесуального права, методу і механізму правового регулювання, пізнання обставин справи, системи правотворчості, найважливішим елементом внутрішнього системоутворення в цивільному

процесі і створення своєрідного правового режиму окремих правозастосовних циклів, підставою виникнення правових зв'язків, входячи одночасно в зміст процесуальних відносин [9, с. 16].

Практичний зміст і наукова цінність теорії юридичних фактів полягають у вивченні одного з аспектів фактичної обґрунтованості правового регулювання. Система юридичних фактів, чітко окреслених у законодавстві, своєчасно, повно і достовірно встановлених у процесі застосування права – одна з важливих гарантій законності та існування правової держави.

Складність дослідження такого правового явища, як «процесуальні юридичні факти», обумовлюється спорідненістю цих юридичних фактів із цивільно-правовими юридичними фактами, а тому з упевненістю можна говорити, що юридичні факти в цивільному праві є базисом для реалізації процесуальних юридичних фактів [4].

В українській правовій науці до останнього часу юридичним фактам, на жаль, приділялась не така значна увага, як у російській. Українська правова думка щодо юридичних фактів представлена роботами Б.І. Сташківа [11] та С.Я. Фурси [1–2]. Напрацювання зазначених українських учених носять галузевий характер, так, зокрема, С.Я. Фурсою досліджувались провадження в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства. Автор зазначає, що у цивільному судочинстві відбувається захист цивільних прав, коли припиняється правопорушення та ліквідуються його наслідки, а також охороняються права осіб шляхом встановлення юридичних фактів у порядку окремого провадження; а робота Б.І. Сташківа присвячена питанням правової природи юридичних фактів, які мають значення для соціального забезпечення.

Більшість науковців здійснювала дослідження юридичного факту в призмі певної галузі права, наприклад, Л.В. Солодовник досліджувала юридичні факти у трудовому праві України [12, с. 30]. Предметом дослідження А.М. Завального були юридичні факти у сфері здійснення правоохоронної діяльності [8]. Здійснити аналіз юридичних фактів, як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин, було завданням О.В. Данилюка [13] (автором запропоновано власне визначення юридичних фактів у трудовому праві України, згідно з яким вони являють собою факти реальної дійсності – події або діяння (дії або бездіяльність) відповідних суб'єктів трудових і тісно пов'язаних із ними відносин, з якими норми трудового права пов'язують виникнення, зміну, призупинення, поновлення або припинення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у межах цих відносин); Г.В. Кикоть досліджував юридичні факти в системі правовідносин. Автор прослідкував еволюцію визначення поняття «юридичного факту у працях зарубіжних і вітчизняних учених наприкінці XIX – початку XX століття до нашого часу і дійшов висновку, що юридичні факти можна розглядати як різновид наукових фактів права [14, с. 50]. Також окремо було здійснено дослідження юридичних фактів у кримінальному [15], податковому [16] та конституційному [17] праві.

Активізація розробки проблематики юридичних фактів в останні роки завдячує таким українським ученим, як Г.В. Кикоть (у дисертаційній роботі визначена загальна характеристика правовідносин, понять і видів юридичних фактів, місце юридичних фактів у механізмі правового регулювання), Л.В. Солодовник (автор розглядає наукові положення про юридичні факти трудового права, як спеціальну систему фактичних обставин окремої галузі), Г.М. Чувакова (у роботі в комплексі і взаємозалежно розглядаються такі категорії, як юридичний факт, фактичний склад, їхня класифікація, різного роду дефекти, а також реакція держа-

ви на такого роду відхилення від правової моделі). Природним є те, що на всіх етапах розвитку юридичної науки юридичним фактам приділялася значна увага як у контексті дослідження загальних проблем визначення поняття та встановлення сутності права як суспільного феномену, так і в тих наукових працях, спеціальним предметом яких були правовідносини [8, с. 61].

Юридичні факти, які мають значення для цивільних правовідносин, вивчаються вітчизняною наукою цивільного права, причому теорія юридичних фактів цивільного права визнається однією з найважливіших, основоположних для цивілістики. Загальні положення цієї теорії використовуються при розробці конкретних цивільно-правових інститутів, при цьому потреби окремих правових інститутів нерідко призводять до постановки і вирішення деяких проблем юридичних фактів: зокрема, це має місце в рамках учення про угоду при дослідженні питань виникнення права власності та ін. [18, с. 256].

Не можна залишити поза увагою і законодавче регулювання цього питання. На сучасному етапі розвитку теорії юридичного факту законодавство не містить загального визначення юридичного факту. Законодавець користується, як правило, казуальним способом закріплення юридичного факту. Проте використовуються певні загальні терміни, що визначають юридичний факт, але не мають значення загальної дефініції. Так, в одному випадку використовується поняття «факти, що мають юридичне значення» і надається приблизний перелік справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення судом; у другому – поняття «підстави виникнення цивільних прав і обов'язків»; у третьому – поняття «обставини, що викликають злочинність діяння», «обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання»; у четвертому – поняття «факти, що мають доказове значення» [8, с. 80].

«Процесуальні юридичні факти», як правова категорія, не отримали належного нормативного закріплення в чинному Цивільному процесуальному кодексі України, що свідчить про недостатній рівень уваги законодавця до цієї невід'ємної складової цивільних процесуальних правовідносин. Вчинювані під час розгляду цивільної справи різноманітні процесуальні дії, зокрема, ознайомлення з матеріалами справи, подання учасниками процесу заяв або клопотань, постановлення судом ухвал про відкриття провадження у справі або про залишення заяви без розгляду, ухвалення судом рішень, укладання сторонами мирової угоди, допит свідка тощо, мають усі ознаки процесуальних юридичних фактів [3].

На сьогодні в цивільному процесуальному праві відсутня загальноприйнята система процесуальних юридичних фактів, що негативно впливає на процедуру нормотворчості в даній галузі. Відсутність належного опрацювання законодавчої бази від моменту підготовки правової норми до її реалізації створює сприятливі умови для недобросовісних учасників цивільних процесуальних правовідносин, призводячи до непередбаченого та необґрунтованого внесення змін до процесуальних кодексів, у тому числі до Цивільного процесуального кодексу України [5].

У радянський період розвитку вітчизняної цивілістики проводилися ґрунтовні дослідження в галузі юридичних фактів, і в 50-х роках минулого століття О.А. Красавчиковим була розроблена теорія юридичних фактів цивільного права, яка і стала основоположною. Згодом в окремих наукових роботах так чи інакше порушувалися питання юридичних фактів цивільного права, але в цілому зазначена теорія подальшого розвитку не отримала. Тим часом процесуальні юридичні факти порівняно недавно стали самостійним об'єктом наукових пошуків (раніше вони вив-

чалися, головним чином, у зв'язку з розглядом динаміки цивільних процесуальних правовідносин). Сьогодні, як і раніше, досліджуються виключно для цілей розробки окремих інститутів арбітражного процесуального та цивільного процесуального права. Міждисциплінарне дослідження теорій юридичних фактів цивільного і процесуального права в порівняльному аспекті обґрунтовано потребами правової науки і визначено логікою її розвитку. Характеризуючи сучасний стан наукового знання в даній області, слід зазначити існуючий, як і раніше, поділ проведених досліджень, що мають загальнотеоретичний характер (що зумовлює вивчення поняття і видів юридичних фактів, аналіз їх зв'язку з правовими відносинами) і носять галузевий характер (які передбачають аналіз, перш за все, особливостей галузевих юридичних фактів і юридичних складів). Будь-які правовідносини, включаючи цивільні і процесуальні, які не можуть визнаватися юридичним фактом (фактом-правовідносинами) і, відповідно, входить в якість елемента в юридичний склад. Це обумовлено тим, що категорія «правовідносини» є самостійною фундаментальною правовою категорією, яка не є тотожною категорії «юридичний факт» [8, с. 91].

Підтримую точку зору про те, що ефективна розробка юридичних фактів цивільного і процесуального права вимагає розмежування понять «правова модель обставини» і «юридичний факт», які сьогодні в більшості наукових робіт позначаються одним терміном «юридичний факт».

У результаті аналізу наукових праць, присвячених дослідженню актуальних питань цивільного процесуального права, зроблено висновок про відсутність доктринальних підходів до визначення, зокрема, поняття «процесуальні юридичні факти». Існуючі спроби сформулювати визначення даного поняття зводяться до проєкції загальноприйнятого в цивільному праві поняття «юридичний факт» на сферу цивільних процесуальних правовідносин. У результаті цього під юридичними фактами в цивільному процесуальному праві розуміють певні життєві обставини, що призводять до виникнення, зміни або припинення цивільних процесуальних правовідносин. Разом із тим, вказане визначення не в повній мірі розкриває зміст прихованих у ньому правовідносин, зокрема, і в тому аспекті, що такі юридичні факти зводяться виключно до певних життєвих обставин. У чинному ЦПК України відсутня спеціальна норма, глава або розділ, присвячені процесуальним юридичним фактам. Також у Кодексі відсутня узагальнююча норма, яка б містила перелік на підставі виникнення цивільних процесуальних фактів. Формування уяви про існування процесуальних юридичних фактів можливе лише в результаті системного аналізу норм ЦПК України. Системний аналіз положень ЦПК України дозволяє дійти висновку, що підставами для виникнення цивільних процесуальних правовідносин, а відповідно процесуальними юридичними фактами, зокрема, є: 1) дії або бездіяльність суду; 2) дії або бездіяльність учасників цивільного процесу; 3) заяви, позовні заяви, скарги подані до суду особами або уповноваженими органами з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, державних та суспільних інтересів; 4) судові рішення, ухвалені або постановлені судами; 5) порушення судом або учасниками цивільного процесу норм цивільного процесуального законодавства; 6) наслідки подій, з якими пов'язане настання цивільних процесуальних наслідків; 7) інші процесуальні юридичні факти [3].

Акцентування уваги на питаннях теорії юридичних фактів як окремого правового вчення зумовлене тією обставиною, що в чинному законодавстві України, як було зазначено вище, поки що відсутнє уніфіковане, загальне поняття юридичних фактів. Воно оперує термінологією про

юридичні факти, але ці терміни не складають собою якусь досконалу дефініцію.

Дещо більше уваги приділяється проблемі юридичних фактів у німецькій і італійській літературі. Німецькі та італійські юристи не ухиляються від розгляду загального поняття юридичного факту і складу, приводять їх класифікації, аналізують роль юридичних фактів у забезпеченні автономії особистості у правових відносинах.

В англійській та американській правовій доктрині не створено розгорнутої теорії юридичних фактів. Наслідуючи традиції своєї правової системи, англійські та американські юристи скептично ставляться до абстрактних юридичних понять. Юридичні факти визначаються ними в процесуальному сенсі як обставини, що підлягають доведенню, що мають значення для вирішення справи.

Система юридичних фактів, як частина системи правового регулювання цивільних правовідносин – одне з ключових питань цивільного права. В даний час у світі реформування цивільного законодавства це питання особливо актуальне. З огляду на те, що цивільні справи розглядаються дуже довго (наприклад, щодо віндикаційного позову тривають роками), можна стверджувати, що система юридичних фактів цивільного права не опрацьована, немає чіткого алгоритму дій, немає злагожденості дії цивільного законодавства. І коли з кожним роком зростає кількість звернень до суду, особливо гостро постає питання про працюючу систему юридичних фактів [19, с. 219].

Характеризуючи сучасний стан наукового знання в даній області, слід зазначити існуючий поділ досліджень, які проводяться, на ті, що мають загальнотеоретичний характер (що зумовлює вивчення поняття і видів юридичних фактів, аналіз їх зв'язку з правовими відносинами) і носять галузевий характер (які передбачають аналіз, перш за все, особливостей галузевих юридичних фактів і юридичних складів).

З моменту проведення найбільших досліджень у теорії юридичних фактів цивільного права (50-ті роки минулого століття) і процесуальних юридичних фактів (90-ті роки минулого століття) перед правовою наукою було поставлено ряд нових питань, які поки що не знайшли рішення. При цьому, більшість із них можуть бути вирішені тільки за результатами міжгалузевого дослідження теорій юридичних фактів цивільного і процесуального права в порівняльному аспекті, яке до теперішнього часу у вітчизняному правознавстві не проводилося [18, с. 161].

Виділення і дослідження юридичних фактів у якості самостійного елемента науки цивільного процесуального права є виправданим. Це поглиблює уявлення про роль юридичних фактів у здійсненні норм процесуального права, в рішенні інших теоретичних і практичних проблем, зазначених раніше. Бажаним є виклад короткої інформації про роль і призначення процесуальних юридичних фактів, їх класифікації та взаємодії в навчальній літературі з цивільного процесу, що має місце, наприклад, у цивільному праві. У підручниках останніх років питання про юридичні факти стало виділятися, але у багатьох і досі залишається недостатньо розкритим [10, с. 261].

Висновки. Підбиваючи підсумок огляду джерел, в яких знайшли відображення певні реторико-прикладні аспекти проблематики юридичних фактів, необхідно зазначити, що і зараз у підручниках із теорії держави та права досить часто відтворюються вже розроблені в минулому питання юридичних фактів. Внаслідок сказаного існуюча теорія процесуальних фактів потребує ґрунтовної розробки, причому не в ізольованості від результатів дослідження проблем юридичних фактів цивільного права, а в співставленні з ними.

Найбільший розвиток теорія юридичних фактів одержала в цивільному праві, але кількість проведених досліджень

є недостатньою для сучасної науки, оскільки більшість із них базується на положеннях, що були розроблені ще за радянських часів і не відповідають сучасним реаліям.

У зв'язку з цим вважаю доцільним визначити процесуальні юридичні факти, як передбачені законом життєві обставини, що обумовлюють динаміку цивільних правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Міжнародний цивільний процес України : [навчальний посібник] / За ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець С.Я. Фурса: КНТ, 2010. – 240 с.
2. Фурса С.Я. Проведення в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Я. Фурса. – К., 1997. – 177 с.
3. Братель О.Г. Процесуальні юридичні факти в контексті неправомірних дій (бездіяльності) учасників цивільних процесуальних правовідносин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/procesualni-yuridichni-fakti-v-konteksti-nepravomirnix-dij-bezdiyalnosti-uchasnikiv-civilnix-procesualnix-pravovidnosin/>.
4. Братель О.Г. Юридичні факти-події як складова процесуальних юридичних фактів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/yuridichni-fakti-podii-yak-skladova-procesualnix-yuridichnix-faktiv/>.
5. Братель О.Г. Ознаки системи процесуальних юридичних фактів у цивільному процесуальному праві України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/oznaki-sistemi-procesualnix-yuridichnix-faktiv-u-civilnomu-procesualnomu-pravi-ukraini/>.
6. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі припинення цивільних майнових відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А.В. Коструба. – К. – 2015. – 440 с.
7. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М., Юридическая литература, 1984. – 144 с.
8. Завальний А.М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.М. Завальний. – К., 2007. – 192 с.
9. Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права : автореф. дис. на соиск. ученой степени доктора юридических наук : спец. 12.00.03 – «Гражданское право»; «Семейное право»; «Гражданский процесс»; «Международное частное право» / В.В. Ярков. – Екатеринбург, 1992. – 36 с.
10. Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. / Ярков В.В. – Екатеринбург, 1992. – 523 с.
11. Шашків Б.І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Шашків Б.І. – К., 1997. – 173 с.
12. Солодовник Л.В. Юридичні факти у трудовому праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л.В. Солодовник. – Х., 2004. – 199 с.
13. Данилюк О.В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Данилюк О.В. – К., 2007. – 202 с.
14. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Кикоть Г.В. – К., 2006. – 198 с.
15. Сливич І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / І.І. Сливич. – О., 2007. – 209 с.
16. Баландіна В.Г. Юридичні факти в податковому праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.Г. Баландіна. – Ірпінь, 2009. – 227 с.
17. Бровченко Н.В. Юридичні факти в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н.В. Бровченко. – Маріуполь, 2012. – 20 с.
18. Рожкова М.А. Теории юридических фактов гражданского и процессуального права: понятия, классификации, основы взаимодействия: спец. 12.00.15 – «Гражданский процесс», «Арбитражный процесс» / Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук Москва. – 2010. – 418 с.
19. Рафикова З.Р. Значение системы юридических фактов в гражданском праве // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 1 (29). – С. 219–225.